

Відгук

на дисертаційне дослідження Андрейків Христини Василівни «Розвиток промислів та ремесел на Бойківщині в кінці XIX – 30-х рр. XX ст.», подане на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 - етнологія

В поданому на рецензію тексті дисертаційного дослідження авторка в цілому реалізувала поставлені перед собою завдання і воно є вагомим здобутком в галузі сучасної етнологічної науки.

Питання, яких торкається автор у цій роботі, поки що мало досліджені з точки зору етнографії.

Дисертанту вдалося в комплексі показати розвиток промислів та ремесел у даний період з подачею особливостей природно-географічних умов населення Бойківщини, переконливо довести об'єктивну зумовленість побутуючих тут видів занять. Слід відзначити, що ці питання розглядаються дисертанткою дуже докладно, і цьому відведена в дисертації велика увага.

Складний різноманітний рельєф, відповідний ландшафт з гірськими лісистими і незалісненими невеликими рівнинними площами, надмірне випадання дощів, малородючі ґрунти зумовили вироблення відповідних до цих умов господарських занять. Бойкам вдалося напрочуд раціонально організувати своє господарське життя. Воно насамперед полягало у продуманому поєднанні основних форм діяльності, якими були хліборобство і тваринництво, з промислами, ремеслами, а також допоміжними заняттями. Іван Вагилевич писав, що важка невдячна земля, а також неврожаї привчила бойків бути постійно діяльними, та навчила їх промислу і ремесел, а допоміжні заняття суттєво доповнювали сімейні набутки.

Тривалий час життя і діяльність населення Бойківщини великою мірою залежали від навколишніх природно-господарських умов. Тісний зв'язок з ними наклав відбиток на всі ділянки їх господарського побуту, матеріальної і духовної культури.

На території Бойківщини людина проживала від найдавніших часів, про що свідчить ціла низка фактів. Тут у різний період виявлено знаряддя праці, зброю, прикраси, монети, глиняний посуд, залишки будівель і храмів. У долинах річок знайдено безліч кам'яних, кременних, залізних, бронзових археологічних знахідок.

Такі заняття селян Бойківщини, як садівництво, бджільництво, полювання, рибальство, збиральництво мали тут давні традиції і були тісно пов'язані з сільським господарством. Постійна потреба людей в одязі і взутті, необхідному для господарства посуді, знаряддях праці та сільськогосподарському реманенті, будівництві житла і господарських споруд спричинилися до розвитку різних галузей ремесла, таких як: ткацтво, обробка шкіри, гончарство, лозоплетіння, бондарство, теслярство, столярство тощо.

Вирощування льону і конопель, вироблення полотна було важливе у річному виробничому циклі селянина. Одним з головних джерел заробітку для гірського населення стала лісозаготівля. Вирубування, вивіз, первинна обробка деревини входили у повинності бойківського селянства віддавна (з XVI ст.).

Основну масу деревини у вигляді брусів, балок, дошок, дранок і гонту використовували у будівництві. Тверді породи (бук, дуб, граб) – переробляли на вугілля для залізорудних, скляних гут, а також для ковальства, м'які (сосна, ялиця) – випалювали на попіл і поташ. У домашніх промислах, таких, як столярство, теслярство, бондарство, гончарство, теж використовували деревину. Значна частина будівельного лісу йшла на експорт.

Характерно, що ремісники, як і селяни, займалися землеробством, а ремеслом – у вільний від роботи час. Окремі галузі ремесла, наприклад, столярство, теслярство, ковальство, каменярство, кушнірство, шевство (лише у Скольому на початку XIX ст. нараховувалося 50 шевців. Лимарі працювали у Скольому, Лавочному, Хітарі, Орявчику). Бондарство, лісозаготівля були заняттям суто чоловічим, а гончарство, ткацтво, лозоплетіння – чоловіків, жінок і навіть дітей. Але поступово із селянського середовища відділялися ремісники, які забезпечували населення необхідними лісоматеріалами, одягом, взуттям,

знаряддями праці, мінеральною сировиною. Те чи інше ремесло передавалося від покоління до покоління, удосконалювалася майстерність, збагачувався досвід.

Ремісники виготовляли вироби переважно із власної сировини або споживача-замовника. Вони продавали свою продукцію на місцевих ярмарках, або збували скупникам, а також обмінювали на продукти харчування. Часто селяни-ремісники відходили на сезонні заробітки в інші місцевості. Природні багатства розвинули і господарсько-промислові виробництва, які займали теж значне місце в господарській і виробничій діяльності населення Бойківщини. Селяни виробляли нафтову ропу, смолу, дьоготь, поташ, випалювали деревне вугілля (Орева, Козьова, Погар, Тисовець).

Добування солі як необхідного харчового продукту, а пізніше і хімічної сировини на Бойківщині було теж традиційним. Поклади піску спричинили існування скляних гут, які забезпечували місцеве населення посудом (скляна гута у Скольому). У низці поселень (Демня, Сопіт, Гребенів та ін.) існували підприємства з виробництва заліза. Наявність, хоч і незначних, покладів залізної руди на Бойківщині і виплавка з неї заліза в примітивних печах – «гамарнях» – сприяли розвитку ковальства, що забезпечувало населення металом.

Ще у XIX ст. майже в кожному селі були водяні машини (Орявчик, Плав'є, Головецьке). До поширених промислових споруд треба віднести також олійниці, броварні і тартаки.

Невеликі виробництва Бойківщини, головним чином лісові і нафтові промисли, з подальшим розвитком капіталістичних відносин перетворювалися у дрібні промислові підприємства. Крім того, зростання містечок і спорудження в них промислових підприємств, торгових приміщень, будівництво залізниць тощо вимагало кваліфікованих робітників різних спеціальностей.

Деяка частина сільського населення займалася і торгівлею. Розвитку її тут сприяло зручне розташування цього краю на основних шляхах сполучення з Польщею, Угорщиною, Румунією, Молдовою, південною частиною Росії. Ярмарки та торги зосереджувалися у поселеннях, розташованих біля важливих транспортних артерій вздовж річок (Наприклад на Сколівщині – вздовж рік

Стрий, Опір в населеному пункті Сколе, Сможе та ін.). Тут торгували худобою (особливо волами), дерев'яними виробами, полотном, глиняними виробами, продуктами харчування (особливо овочами і фруктами).

Багатомісцеві надбання народної культури, зокрема промисли і ремесла Бойківщини, є не тільки органічною складовою матеріальної культури України, а й невід'ємним чинником для вивчення закономірностей культурно-історичного розвитку нації.

Одним із пріоритетів сучасного демократичного суспільства є дослідження і збереження духовної і матеріальної спадщини минулого. Функціонування промислів і ремесел Бойківщини на сьогоднішній день є мінімізованим, тому є необхідність в їх збереженні й популяризації. Ця тема в етнологічній науці вивчена недостатньо. Отже, актуальність дослідження зумовлена науковими і суспільними чинниками, а також відсутністю комплексного дослідження цієї теми.

Подана робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність наукового дослідження, вказані мета і завдання. Правильно визначені об'єкт, предмет дослідження. Вдало вибрані хронометричні межі і точно окреслені географічні межі, що дають можливість комплексно висвітлити функціонування традиційних ремесел і промислів населення бойківського краю як складової частини матеріальної культури українського народу, що є метою дослідження.

Теоретико-методологічні засади ґрунтуються на загальнонаукових та соціальнонаукових методах дослідження, таких як: порівняльний, проблемно-хронологічний, статистичний, історичної реконструкції, а також на матеріалах польових досліджень.

У роботі вперше до наукового обігу введено частину маловідомих архівних матеріалів, здійснено ареально-географічний аналіз локальних особливостей ремесел та промислів Бойківщини.

Удосконалено відомості про функціонування традиційного нафтовидобувного промислу на досліджуваній території кінця XIX – першої третини XX ст., а також окремі аспекти внутрішньолокальних відомостей у розвитку ремесел окремих населених пунктів Бойківщини, що отримало подальший розвиток у розумінні тісного господарського взаємозв'язку ремесел і промислів з усталеною місцевою структурою зайнятості, що, в свою чергу, дає можливість з'ясування впливу допоміжних занять на формування етнодуховної спадщини населення Бойківщини.

Доцільно й оправдано дисертанткою виділено п'ять історіографічних груп джерел у I розділі «Джерельно-історіографічна та теоретико-методологічна база роботи», де висвітлено стан наукового вивчення досліджуваної теми, джерельну базу та методологічну основу роботи. Це 1) неопубліковані архівні документи; 2) опубліковані матеріали; 3) періодична преса; 4) мемуари; 5) польовий етнографічний матеріал (підрозділ 1.1).

Цікавими є польові дослідження автора, які становлять основний масив джерельних матеріалів дисертаційної роботи. Авторка ділить їх на три підгрупи: 1) свідчення респондентів про основні сфери господарської зайнятості населення Бойківщини у досліджуваній період; 2) дані, які окреслюють специфічні особливості функціонування та господарського призначення допоміжних занять; 3) спогади про особливості побутування та функціонування ремесел господарсько-побутового вжитку, які були поширені на Бойківщині. Праці історіографічного характеру у поєднанні з матеріалами польових досліджень створили підґрунтя для концептуального висвітлення поставленої проблеми.

У підрозділі 1.2 історіографію проблеми поділено на 5 груп: розвідки кінця XIX – першої третини XX ст., дослідження радянських учених, доробок представників української діаспори, праці сучасних українських науковців та розвідки зарубіжних дослідників.

Методологічні основи роботи розкриті у підрозділі 1.3. В основу дисертаційної роботи покладено загальнонаукові принципи наукової

об'єктивності, критичного аналізу джерельних відомостей, історизму і наступності.

Залучення методу типологічного дослідження дозволило провести ретроспективну реконструкцію технічної складової практикування традиційних промислів і ремесел, які побутували у бойків у досліджуваній період, а також зафіксувати почерговість технологічних дій, що використовувалися при видобувних промислах, та технічних прийомів при виготовленні ремісниками своєї продукції.

У розділі другому «Становлення традиційної господарської спеціалізації бойків у ХІХ – першій третині ХХ ст.», що складається з двох підрозділів, проаналізовано формування системи традиційного господарювання та структури господарської зайнятості.

На становлення господарської спеціалізації населення краю до середини ХІХ ст. вплинули специфічні історичні, географічні та кліматичні умови Карпатського регіону, що стали основою для формування своєрідної системи господарювання. Велика кількість лісів природно спричинила розвиток лісозаготівельного промислу та супутнього будівельного ремесла. На початку ХІХ ст. розвинувся й металургійний промисел (залізвидобувні рудні в Перегінську, Людовиківці, Мізуні і ін.) (підрозділ 2.1).

У підрозділі 2.2. «Формування структури господарської зайнятості населення етнографічного масиву в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст.» вказано, що промисловий переворот, який охопив майже всю Європу у середині ХІХ ст. перекроїв традиційну до того часу систему господарсько-економічних відносин та зайнятості. Зміни спричинили занепад окремих промислів та ремесел і розширення завдяки технічному процесу інших, наприклад, нафтовидобування та переробка нафти, деревообробний промисел.

Таким чином, якщо у нафтовидобувному секторі та на лісозаготівлях частково застосовувалася механізація праці, то виробництво у господарському секторі залишалося на попередньому рівні.

Особливості та специфіка ведення лісозаготівель, деревообробки та нафтовидобування на Бойківщині розглядається у третьому розділі «Традиційні промисли бойків». Розділ складається з трьох підрозділів, суть яких у тому, що лісозаготівельний промисел на Бойківщині найбільше зберіг традиційні підходи, хоча вдосконалювалися і фаховий інструментарій, і видозмінився шлях транспортування деревини. Певною інновацією у деревоборобному промислі стало гуртування працівників за фаховою ознакою, був започаткований суспільно-громадський рух щодо відстоювання соціально-економічних інтересів лісорубів і лісозаготівельників, виникли зразки усної народної творчості (пісні і перекази про лісорубів).

У процесі видобутку нафти відбувалася еволюція бурової справи, початок якої поклали технічні відкриття у 1850 р. щодо її дистиляції та використання нафти в якості освітлення. Таким чином в кінці XIX ст. традиційні способи видобутку були замінені технічними.

Четвертий розділ «Народні ремесла в повсякденній життєдіяльності бойківської етнографічної групи» характеризують традиційні господарські та побутово-вжиткові ремесла в краї (підрозділ 4.1). Процес виготовлення полотна мав відповідні етапи та технології, які ґрунтувалися на традиційних вміннях місцевого населення краю. Якщо в XIX – на початку XX ст. майже в кожній хаті на Бойківщині стояв ткацький верстат, то ситуація змінилася в першій третині XX ст., коли на зміну полотнам прийшли фабричні тканини, відбулися інноваційні зміни, що торкнулися виготовлення одягу, взуття, їх оздоблення та застосування.

Першочергове місце в економічній зайнятості бойків посідають деревообробні ремесла (підрозділ 4.2). Тут набуло розвитку теслярство, столярство та ін. Кожен населений пункт краю спеціалізувався на виготовленні певної продукції. Головними були будівельна галузь, теслярство і столярство. Ці ремесла зберігали традиційність. Лише деревообробні ремесла повільно впроваджували інновації.

У висновках відображені загальні результати дослідження автора щодо піднятих проблем на основі положень, винесених на захист.

Загалом, результати дослідження свідчать, що роль промислів і ремесел у господарському житті бойків кінця XIX – першої третини XX ст. залежала від вектора господарської зайнятості населення та умов життя в навколишньому природному середовищі. Важливе місце при цьому відігравали зміна соціально-економічної кон'юнктури та відповідної транспортної інфраструктури. Протягом другої половини XIX – початку XX ст. відбулося руйнування архаїчного господарського світогляду бойків («Старий, як бойків світ» – приказка) та традиційних економічних зв'язків, що їм притаманні.

Основними видами господарювання були лісозаготівля та нафтовидобуток, де були впроваджені значні техніко-інженерні інновації, які значно збільшили їх обсяги, інші ж загалом зберігали своє традиційне тло.

Проаналізовані особливості господарського укладу дають підстави дисертанту стверджувати про наявність у досліджуваній період як спільних загальноукраїнських, так і специфічних локальних рис ведення традиційного господарства, зокрема і допоміжних занять, якими виступали промисли і ремесла.

Зауваги і побажання.

Хотілося б у дослідженні побачити більше порівняльного аналізу традиційних видів господарювання інших етнографічних груп Українських Карпат та прилеглих регіонів.

Бажано було б звернути більшу увагу на народну звичаєвість, пов'язану з ремісничими заняттями, суспільний статус народних майстрів-ремісників, морально-духовний аспект їх діяльності.

З огляду на обраний період дослідження варто було б вказати на розвиток підприємництва, що було особливо характерне для бойків, на їх заняття торгівлею (деревоматеріалом, худобою, полотном, сиром, а особливо овочами, фруктами), а також на виникнення торговельних спілок, взаємних торговельних

зв'язків у Карпатському регіоні та далеко за його межами. У цьому відношенні особливо проявили себе бойки Сколівщини, зокрема с. Верхнє Синьовидне.

Не вказані визнані на той час серед широких верств населення Галичини центри: каменотесні, скловидобувні, гончарні та інші (Болахів, Дрогобич, Стара Сіль, Сможе, Гребенів, Журавно тощо).

На наш погляд, у цьому дослідженні доцільно було б використати напрацювання польських вчених, таких як Orunzyna J. Przemysl ludowy w Polsce. – Warszawa, 1937; Brodo L. Chlopskie tartaki na Żywieszczyznie w XVII – XVIII wieku // Lud. – T.41. - №1; Wagilewicz I. Bojkowie lud ruskoslowanski. Haličich // Časopis Čskeho museum. Praha, 1841. – ZvI; Czajkowski J. Wiejskie budownictwo mieszkalne w Beskidzie Niskim I na przyległym Pogórze // Rocznik Województwa Rzeszowskiego. – Rzeszów, 1969. - Т.ІІю

Ці зауваги не применшують наукової цінності і значення дисертації, в якій авторка системно показує суть розвитку промислів і ремесел на Бойківщині, що вирізняє цю етнографічну територію України поміж інших і водночас представляє її як складову України.

Таким чином, наукове дослідження Андрейків Христини Василівни на тему «Розвиток промислів та ремесел на Бойківщині в кінці XIX – 30-х рр. XX ст.» відповідає вимогам ДАК України щодо кандидатської дисертації, а дисертант заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія.

Кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник.
Інститут народознавства НАН України,
м. Львів, старший науковий співробітник
відділу етнології сучасності

Файник Тетяна Мар'янівна

